

TÌM HIỂU VÀ XÁC ĐỊNH NHỮNG ĐẶC TRƯNG CỦA NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XHCN Ở VIỆT NAM

GS.TS. HOÀNG ĐẠT

Nguyên Viện trưởng viện Thương mại

I. CẢI PHỐ BIÊN VÀ CẢI ĐẶC THỦ CỦA MÔ HÌNH KINH TẾ MỚI.

Từ Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ VI đến nay là một bước tiến dài trên con đường nhận thức về mô hình kinh tế mà Việt Nam hướng tới- mô hình kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa (XHCN). Nếu cách đây 16 năm, trên bình diện lý luận về mô hình kinh tế, vẫn còn phân biệt giữa "tính kế hoạch" là đặc trưng số 1 và "quan hệ thị trường" là đặc trưng số 2 của cơ chế kinh tế mới⁽¹⁾ thì hiện nay tư tưởng nhất quán là xây dựng nền kinh tế thị trường có sự quản lý của Nhà nước.

Sự thành công về kinh tế của 16 năm qua cũng làm dịu đi những phản ứng của một số nhà lý luận kinh tế phương Tây về định hướng xã hội chủ nghĩa mà Việt Nam lựa chọn.

Vậy giữa mô hình kinh tế thị trường định hướng XHCN mà Việt Nam lựa chọn có gì khác biệt với các mô hình thị trường phổ biến trên thế giới hiện nay (trừ mô hình thị trường XHCN mang màu sắc Trung Quốc).

Trước hết, về mặt lý luận chúng ta thừa nhận rằng hàng hoá, thị trường và gắn liền với chúng là các phạm trù cung- cầu, giá cả, giá trị, lợi nhuận, cạnh tranh... phản ánh các mối quan hệ chung của cơ chế thị trường, phản ánh tổng thể các quan hệ giữa con người với con người phát sinh trong quá trình sản xuất- phân phối- trao đổi và tiêu dùng. Hàng hoá là hàng hoá, giá cả là giá cả..., chúng không nói lên đặc trưng gì về chính trị, xã hội. Mặt khác, chúng ta lại thấy rằng các thuật ngữ và phạm trù trên đây luôn tồn tại gắn liền với một nền kinh tế hiện thực của mỗi dân tộc trên một vùng lãnh thổ cụ thể (như nền kinh tế thị trường Mỹ, nền kinh tế thị trường xã hội cộng hoà liên bang Đức, nền kinh tế thị trường xã hội mang màu sắc Trung Quốc...).

Vì mỗi nước khác nhau có trình độ kinh tế, kết cấu xã hội, phong tục tập quán khác nhau, nên cùng một mô hình kinh tế thị trường lại có các thể chế kinh tế (institutions) khác nhau, vừa phản ánh các quan hệ chung bản chất của kinh tế thị trường, vừa phản ánh các quan hệ đặc thù trong từng phương thức sản xuất (XHCN hay TBCN) và sự phát triển của các quan hệ kinh tế quốc tế.

Nói tóm lại, không có một mô hình thị trường nào là "bản sao" của mô hình kinh tế thị trường khác, và trong chừng mực nhất định khi nền kinh tế được điều khiển đến các mục tiêu mong muốn như tăng trưởng bền vững, cân bằng và hiệu quả, xã hội chủ nghĩa... thì các phạm trù khách quan của thị trường cũng chịu tác động nhất định từ phía kiến trúc thượng tầng xã hội. Lịch sử phát triển các thể chế thị trường tự do Mỹ cũng cho thấy: Nhà nước từ vai trò "người gác đêm" trong giai đoạn hình thành sản xuất hàng hoá, bước vào kỷ nguyên công nghiệp hoá và hậu công nghiệp, Nhà nước càng có vai trò lớn hơn trong hoạt động sản xuất kinh doanh. Ngày nay, Nhà nước Mỹ cũng kiểm soát gắt gao hoạt động tài chính của các tập đoàn kinh tế.

Từ cách lập luận như trên cho thấy mô hình kinh tế thị trường định hướng XHCN vừa mang những cái phổ biến của mô hình thị trường nói chung và các đặc thù của mô hình trong kinh tế thị trường định hướng XHCN nói riêng sau đây:

Cái phổ biến của thị trường định hướng XHCN là:

- Nền kinh tế chịu tác động hàng ngày hàng giờ của các quy luật kinh tế khách quan như quy luật giá trị, quy luật cung cầu, quy luật cạnh tranh, chứ không phải là những quy luật mang tính hình thức như trong mô hình kinh tế cũ.

- Cơ chế thị trường là cơ chế kinh tế tất yếu, vì chỉ thông qua cơ chế thị trường mới liên kết được các nhà sản xuất riêng lẻ vào hoạt động kinh tế của quốc gia. Cạnh tranh là tất yếu để tồn tại của doanh nghiệp.

- Mỗi đơn vị kinh tế là một chủ thể tự do, tự chủ kinh doanh theo pháp luật.

- Kinh tế tư nhân có vai trò quan trọng trong việc làm sống động thị trường.

- Trong nền kinh tế thị trường, tiền tệ đóng vai trò rất quan trọng. Đồng tiền được phát huy đầy đủ các chức năng của mình, đồng tiền quốc gia từng bước hoà nhập vào đồng tiền quốc tế.

- Thị trường quốc gia là một thể thống nhất, không thể chia cắt theo ranh giới hành chính, thị trường quốc gia từng bước hội nhập vào thị trường khu vực và quốc tế.

- Thị trường bao gồm thị trường hàng hoá, dịch vụ và thị trường các yếu tố sản xuất.

- Nhà nước điều khiển thị trường thông qua hệ thống luật lệ và chính sách, trong đó Luật Thương mại được xem như luật chơi cơ bản của thị trường.

Cái đặc thù của thị trường định hướng XHCN dựa trên hai quan điểm cơ bản: Một là, Nhà nước XHCN với tư cách là Nhà nước của dân, do dân và vì dân định hướng cho thị trường vừa hoạt động theo những nguyên tắc và quy luật của mình, vừa phục vụ các mục tiêu của CNXH. Hai là, Nhà nước XHCN có thực lực kinh tế làm chỗ dựa, để bảo đảm các mục tiêu định hướng.

Từ hai quan điểm trên có thể nêu các đặc trưng riêng của thị trường định hướng XHCN là:

- Thị trường phát triển trong định hướng và các mục tiêu của kế hoạch vĩ mô, gắn chặt với các mục tiêu kinh tế - xã hội phát triển thị trường gắn với phát triển rộng rãi hệ thống phúc lợi xã hội nhằm vừa giải quyết những hậu quả của chiến tranh lâu dài và nền kinh tế yếu kém (xoá đói giảm nghèo, các chính sách xã hội), vừa hạn chế bất bình đẳng do cơ chế thị trường mang lại, tạo nên sự thống nhất giữa tăng trưởng kinh tế và công bằng xã hội.

- Nhà nước XHCN quản lý thị trường thông qua chính sách luật pháp và các công cụ điều tiết khác. Lãnh đạo và điều hành các quan hệ thị trường và hướng tới một thị trường văn minh là một trong những nhiệm vụ quan trọng bậc nhất của Nhà nước XHCN đối với thị trường.

- Nhà nước củng cố, phát triển kinh tế quốc doanh ở các lĩnh vực then chốt và mũi nhọn, làm cho kinh tế quốc doanh trở thành sức mạnh làm chỗ dựa của Nhà nước trong điều kiện thị trường và thực hiện các chương trình xã hội.

II. NHỮNG ĐẶC TRƯNG TỔNG QUÁT CỦA NỀN KINH TẾ THỊ TRƯỜNG ĐỊNH HƯỚNG XHCN Ở VIỆT NAM

Từ những phân tích về cái phổ biến và cái đặc thù của thị trường định hướng XHCN và trên tinh thần các văn kiện của Đảng từ Đại hội VI đến Đại hội IX, có thể xác định 5 đặc trưng tổng quát của nền kinh tế thị trường định hướng XHCN ở Việt Nam như sau:

1. Đặc trưng về định hướng mục tiêu của nền kinh tế.

Đó là thực hiện dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh. Để đạt được mục tiêu này trước hết phải phát triển mạnh lực lượng sản xuất, động viên mọi nguồn lực xã hội, phát huy cao độ tính năng động, sáng tạo của toàn dân, khai thác mọi tiềm năng trong nước đi đôi với sử dụng có chọn lọc thành quả và kinh nghiệm quốc tế thúc đẩy công nghiệp hoá, hiện đại hoá nhằm sớm xây dựng cơ sở vật chất kỹ thuật của cơ chế xã hội ở Việt Nam.

2. Đặc trưng về thể chế kinh tế

Thể chế kinh tế thị trường định hướng XHCN là thể chế của các chủ thể kinh tế tự do, tự chủ kinh doanh theo pháp luật. Kinh tế thị trường nước ta có nhiều hình thức sở hữu, nhiều thành phần kinh tế. Các thành phần kinh tế vừa cạnh tranh, vừa liên kết, hợp tác với nhau nhằm phát triển đạt trình độ xã hội hoá cao, trong đó khu vực kinh tế Nhà nước có vai trò chủ đạo trong một số lĩnh vực và một số khâu quan trọng có ý nghĩa quyết định đến sự phát triển kinh tế - xã hội theo định hướng XHCN của đất nước.

3. Đặc trưng về thể chế quản lý

Trong quản lý điều hành các hoạt động kinh tế phải bảo đảm cho các hoạt động thị trường được diễn ra theo nguyên tắc thị trường, tức là phù hợp với các quy luật giá trị, cung cầu, cạnh tranh, hạn chế tối đa các mệnh lệnh hành chính không cần thiết. Mặt khác, phải làm tốt kế hoạch hoá ở tầm vĩ mô và các hoạt động định hướng, có hệ thống chính sách kinh tế phù hợp để điều tiết, hướng dẫn thị trường theo các mục tiêu kinh tế vĩ mô đã lựa chọn.

4. Đặc trưng về quan hệ phân phối.

Trong nền kinh tế thị trường định hướng XHCN thực hiện chủ yếu cơ chế phân phối theo lao động và hiệu quả, đồng thời phân phối theo mức đóng góp vốn và trí tuệ vào sản xuất kinh doanh. Nhà nước có chính sách điều tiết để tái phân phối hợp lý thông qua phúc lợi xã hội và thực hiện các chính sách xã hội theo phương châm gắn tăng trưởng kinh tế với tiến bộ và công bằng xã hội trong các giai đoạn phát triển nền kinh tế.

5. Đặc trưng về vai trò quản lý của Nhà nước

Nền kinh tế thị trường định hướng XHCN được quản lý (tổ chức, hướng dẫn, nuôi dưỡng, giám sát, bởi Nhà nước của dân, do dân, vì dân). Bảo đảm sự lãnh đạo của Đảng và quản lý của Nhà nước là nhân tố quyết định nhất nhằm giữ vững định hướng XHCN. Muốn vậy, phải xây dựng một Nhà nước mạnh và trong sạch, có khả năng thường xuyên tự đổi mới để hướng nền kinh tế thị trường tới văn minh, hiện đại, không xa rời các mục tiêu định hướng đã lựa chọn.

Xây dựng và xác định các đặc trưng nêu trên gắn liền với một nhận thức hoàn toàn mới về chủ nghĩa xã hội theo tư tưởng Hồ Chí Minh là "dân giàu, nước mạnh, tiến lên hiện đại đi liền với dân chủ, tự do, tiến bộ và công bằng xã hội". Trong bước quá độ tương đối dài để đạt được mục tiêu cuối cùng đó, nền kinh tế thị trường là con đường duy nhất để chúng ta lựa chọn, là nấc thang mà chúng ta không thể bỏ qua để hiện đại hoá đất nước. Xu hướng hội nhập nền kinh tế thế giới càng chứng tỏ sự lựa chọn của 16 năm trước đây cho dù có chậm, nhưng là lựa chọn đúng đắn. ■

(1) Xem báo Nhân dân ra ngày 16-12-1986.